

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ОСВІТНЬОЇ ПРАКТИКИ

УДК 37.091.4 "1920/1928"

DOI: <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2021.78.249860>

ЛЮДМИЛА ЗЕЛЕНЬКА

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3324-5173>

(Харків)

Place of work: H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; Kharkiv, Ukraine

Country: Ukraine

Email: zelenskaya_ludmila@ukr.net

ОЛЕНА КОСТЕНКО

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0354-8875>

(Харків)

Place of study: H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; Kharkiv, Ukraine

Country: Ukraine

Email: kostenko_o_v@outlook.com

КОНЦЕПТ ПРАЦІ СОФІЇ РУСОВОЇ ТА ШЛЯХИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ В СИСТЕМІ ДОШКІЛЬНА УСТАНОВА — ДІЯЛЬНА ШКОЛА

Анотація. У контексті метаморфоз, через які проходить держава Україна та українська школа, доцільним стає вивчення і ретроспективний аналіз педагогічної думки конкретно історичного періоду задля пошуку відповідей та формування зрілих рішень щодо тих складних питань, які постають у сучасних умовах. Через певну схожість історичних умов, теоретичний наробок та практичні реалізації педагогічних ідей українських педагогів початку ХХ століття мають глибокий потенціал як ідейно-натхненне джерело для сучасності. Спираючись на вивчення першоджерел, за допомогою порівняльного теоретичного аналізу та аналітичного узагальнення, у статті зібрано та проаналізовано провідні ідеї Софії Русової щодо суті і шляхів реалізації концепту праці (діяльного методу навчання) в системі дошкільних установ та діяльної (трудової) школи у 20-ті роки ХХ століття. Конкретизовано рекомендації щодо застосування цього методу з урахуванням віку дітей та специфіки навчальних предметів. На основі аналізу праць Софії Русової («Нова школа соціального виховання», «Теорія і практика дошкільного виховання», «Єдина діяльна (трудова) школа», «Позашкільна освіта») визначено переваги діяльного методу, його потенційні можливості для формування й розвитку особистості дитини. Простежено зв'язок ідей Софії Русової з класичною та тогочасною європейською педагогічною думкою та практичним застосуванням подібних освітніх концепцій в інших європейських країнах. Акцентовано увагу на суголосності ідей Софії Русової щодо переваг діяльного методу навчання завданням реформування національної системи освіти початку ХХІ століття.

Ключові слова: праця; концепт праці; дошкільна установа; діяльна (трудова) школа; Софія Русова; початок ХХ століття.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасний глобалізований світ висуває до людини додаткові вимоги, створює нові екологічні, економічні, суспільно-політичні, інформаційні ризики. Наразі перед українським суспільством постає завдання виховання дітей і молоді як повноправних учасників економічного, політичного, соціального, культурного життя, носіїв відповідної діяльності. За цих умов освіта має стати чинником збереження, розвитку та примноження

людського капіталу. Заклади дошкільної, загальної середньої, позашкільної освіти мають спроектувати свою роботу на всебічний розвиток дитини як цілісної особистості в духовному, інтелектуальному, емоційному, фізичному, моральному і психологічному вимірі; формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для її успішної життєдіяльності; виховання особистісних якостей, які забезпечують успішну соціально-психологічну адаптацію в суспільстві, готовність до подальшої неперервної освіти впродовж життя, трудової діяльності, конкурентоздатності на ринку праці.

Одним із джерел для пошуку відповідей на запити сьогодення традиційно стає історичний досвід, праці учених-педагогів конкретно історичного періоду. Зокрема у 1920-ті роки, коли Україна вдалася до формування власної системи освіти і виховання, відома українська громадська діячка, педагог та вчений Софія Русова, спираючись на ідеї М. Монтеня, Дж. Локка, К. Базедова, Г. Песталоцці, І. Фіхте та ін. (Русова, 1923, с. 12-13) висловила низку ідей щодо створення спільної освітньої інституції для дошкільників та учнів початкової школи, так званої «діяльної» (Русова, 1923, с. 11) або трудової школи. Лейтмотивом такої школи мало стати занурення дітей у привабливу, «приємну» працю (Русова, 1924а, с. 50; Русова, 1924б, с. 89), яка би наскрізь пронизувала всю учбову програму, роблячи її більш орієнтованою на практику. Головною метою і результатом діяльності такої школи мало стати формування нової діяльної особистості, визначальними рисами характеру якої є цілеспрямованість, демократичність, працьовитість, індивідуальність, поєднана з потребою і здатністю працювати в колективі, творчість і гармонія з навколишнім світом.

Наразі ці ідеї узгоджуються з концептуальними засадами реформування національного шкільництва (Зеленська, & Саакова, 2019; Зеленська, 2020), знаходять відображення в Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про повну загальну середню освіту», Концепції «Нова українська школа», що актуалізує вивчення, конструктивний аналіз і творче використання наукового доробку Софії Русової як одного з фундаторів національної системи освіти початку ХХ століття й розробника концепту практико-орієнтованого навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз історико-педагогічних джерел та вітчизняної і зарубіжної наукової літератури засвідчив, що творчий доробок Софії Русової має належне висвітлення в науковому просторі України. В цілому можна сказати, що науково-педагогічна спадщина Софії Русової з відомих причин почала детально аналізуватися вже після прийняття Незалежності (Motuz, 2021). Оскільки творчість Софії Русової носить чіткий національний характер, то її творча спадщина була та залишається актуальною в першу чергу для досліджень, що фокусуються на вивченні концепції української національної школи. В першу чергу йдеться про праці українських науковців, які розвивають та вносять свої пропозиції щодо покращення Нової української школи. В спадщині Софії Русової їх цікавить, перш за все, концепція Національної школи, патріотично-національне виховання та освіта, роль та місце рідної мови у процесі виховання (Княжева, 2021; Коваленко, 2021).

Так, Тетяна Юркова спільно з Михайлом Михейченковим (2021), Юлія Ткаченко (2013), Оксана Сіроштан (2021) фокусуються на концепті національної школи та національного виховання. Інна Любченко (2021) робить акцент на вивченні мови, організації морального естетичного виховання та розбудові української національної школи, а саме початкової, у творах Софії Русової. Інна Андрієнко (2021), так само як і Леся Карнаух (2021), досліджують просвітительську місію Софії Русової та вивчають концепцію дошкільної освіти в контексті національного та загальнолюдського виховання. Галина Феценко та Людмила Хоменко (2021) вивчають погляди Софії Русової щодо розбудови національної школи в Україні, що базується на ідеях патріотизму. Як інструмент для організації патріотичного виховання школярів характеризують запропоноване Софією Русовою наближення до природи, виражене насамперед в екскурсіях.

Порівняно менше за вказану проблематику науково-педагогічна спадщина Софії Русової досліджується в контексті розвитку дітей в закладах позашкільної освіти (Джус, 2020), української музичної педагогіки (Кууановська, 2020), впливу соціального середовища на особистісний розвиток дітей (Матюшинець, 2021) та ін. Вихованню дітей дошкільного, а також молодшого шкільного віку у спадщині Софії Русової присвятили свої праці Анжела Пасічніченко (2021) та Яна Матюшинець (2021). Однак, незважаючи на те, що українська патріотична школа за Софією Русовою базувалась на праці, цей теоретичний концепт та його місце в освітньому процесі порівняно мало досліджений (Мазуренко, 2011).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Матеріали досліджень названих учених значно розширюють сферу розробки окресленої проблеми, проте не дають цілісного уявлення про підходи Софії Русової до характеристики діяльного принципу навчання і виховання дітей різних вікових категорій, способів його реалізації на різних ланках освіти.

Мета статті – узагальнити провідні ідеї Софії Русової щодо суті концепту праці та шляхів його реалізації в системі дошкільної установи - діяльна школа для адаптації їх і творчого використання в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Софія Русова висунула і обстоювала ідею діяльної української школи в той час, коли соціально-економічні обставини вимагали виховання людини праці (Антипін, 2016). Утім, звертаючись до теоретичних ідей і практичного доробку Г. Песталоцці, вибудовуючи паралелі з чинними приписами щодо розбудови єдиної трудової школи в Україні в 20-ті роки ХХ століття, глибоко аналізуючи досвід інших держав у цьому напрямі, головне завдання системи освіти Софія Русова вбачала у створенні та репродукції людського капіталу, тобто у вихованні освічених, культурних та творчих особистостей, незалежно від соціального походження, які змогли б створити надійний фундамент для розбудови своєї країни (Русова, 1923).

В основу діяльної (трудової) школи Софія Русова поклала працю як фізичну, так і творчу, пов'язану з засвоєнням нового матеріалу. На її переконання, саме праця має стати «ґрунтом нового життя». Саму працю Софія Русова характеризувала як людську потребу і водночас необхідність. Працю в системі дошкільної і шкільної освіти вона розглядала як метод, яким «кожне знання зафіксується в дитячій свідомості тим, що воно здобувається дитячою рукою; через руку в розум, - це й дає дитині кожне своє наукове передбачення, кожну свою сердечну емоцію виявити через ручну працю, самостійну роботу» (Русова, 1996, с. 83). Зазначене вище свідчить про те, Софія Русова запропонувала власне, інтегроване поняття «приємної» праці, яка мала стати невід'ємною складовою усього освітнього процесу: «Праця в діяльній школі, - писала Софія Русова, - реалізується як метод. Через це, кожна наука, кожна лекція приймає в такій школі лабораторний характер» (Русова, 1923, с. 52). На переконання Софії Русової, праця має стати не метою, а способом досягнення головної мети – виховання самостійної, демократичної, вільної особистості, яка приносила б користь собі і колективу, частиною якого вона була сама. Увесь учбовий матеріал учень має не лише пасивно прослухати, а обробити, відпрацювати самостійно, щоб якомога краще вивчити і зрозуміти оточуючий його матеріальний світ.

В залежності від навчальної дисципліни, Софія Русова пропонувала використовувати різні види праці. Головне правило полягало в тому, щоб праця відповідала віку дитини, її інтересам та нахилам (Русова, 1924b, с. 90). За жодних обставин праця не мала бути занадто тяжкою для дитини, тобто «чорною» (Русова, 1924a, с. 50). Починаючи з дошкільного віку, дитину мали привчати виконувати поставлені перед нею задачі, опановуючи необхідні навички та вміння. Важливо було дати дитині зрозуміти, що вона є невід'ємною частиною колективу, що завдання, поставлені перед нею, є вкрай важливими. Водночас, подібно грі, праця мала бути захоплюючою, розвивати уяву дитини, її творчу активність (Русова, 1924a, с. 50-53). При цьому, граючись, дитина мала все ж таки навчатися сумлінно виконувати поставлені перед нею задачі, уважно прислухатися до порад та зауважень, дотримуватись поставлених перед нею вимог. Вкрай важливою в цьому процесі є постать вихователя-наставника, який всіма своїми діями та поведінкою, тим прикладом, який він або вона подає дітям, впливав на них, непомітно спрямовуючи таке «діяльне виховання» у правильному напрямку. З одного боку, діти мали отримувати задоволення, отримуючи трудові завдання переважно в ігровій формі, а з іншого боку, вони мали поступово привчатися до постійного існування у діяльній праці. Адже без праці, як зауважувала Софія Русова, діти «нудяться», «і коли вони досить награтися, втомилися від своїх рухів, тоді їх вабить посидіти коло якої-небудь праці, витворити теж щось своє, в праці вилити своє переживання...» (Русова, 1924a, с. 49)

Така «легка» праця, «праця-гра» в дитячому садку мала забезпечувати підготовку дитини до подальшого розвитку в праці впродовж навчання у трудовій школі.

Софія Русова наголошувала на тому, що діяльна школа має поглиблювати і вдосконалювати здобуті на першому освітньому етапі трудові навички та вміння дітей, роблячи їх інструментом в оволодінні знаннями. «Виключно на праці дітей провадиться вся наука на всіх щаблях єдиної діяльної школи», - писала Софія Русова (Русова, 1923, с. 50).

Вивчення наукового доробку Софії Русової переконує в тому, що вона розробила детальні вказівки щодо того, які саме форми праці треба застосовувати при викладанні предметів у діяльній школі (Русова, 1923, 1924а). Важливе місце, особливо на початковому етапі, мала посідати ручна праця. Наприклад, при вивченні цифр та літер у початковій школі діти власноруч виготовляють їх з паперу або глини, малюють чи ліплять. При цьому слід дотримуватися таких вимог (Русова, 1923, с. 28, 33-34):

- по-перше, робочий матеріал має бути доступним та дешевим. Пропонувалося використовувати все те, що можна легко віднайти у природі;

- по-друге, завдання мали бути легкими для сприйняття, щоб у дитини не виникало проблем з розумінням кінцевої мети і основних кроків до її виконання. Тобто дитина мала повністю усвідомлювати значущість того, що вона робить, виконуючи певне завдання;

- по-третє, трудові завдання школярів не повинні ґрунтуватися на використанні складних технічних засобів;

- по-четверте, і на цьому Софія Русова постійно робила акцент, - праця мала приносити учням задоволення.

Водночас, Софія Русова звертала увагу на те, що для правильного відбору завдань та прикладу для наслідування мали бути відповідно підготовлені вчителі, які б не просто розуміли, але й самі жили за законами трудової школи. Педагог наголошувала на необхідності для вчителів глибоко вивчати закордонний досвід (Русова, 1923, с. 26).

На переконання Софії Русової, трудові завдання відповідно до визначених вимог, мали трансформуватися, залежно від дисципліни. Наприклад, для уроків географії вчителям пропонувалося залучати дітей до власноручного оброблення того, що вони вивчали на уроках, тобто створення макетів місцевості, ліплення, проведення екскурсій. На уроках літератури пропонувалося самостійно створювати ілюстрації до прочитаних творів, виліплювати персонажів, які чимось захопили дитину. При досягненні відповідного рівня розвитку діти мали створювати власні вистави, переживаючи та відтворюючи почуття героїв літературного твору (Русова, 1923, с. 43, 47). На уроках з природничих і математичних дисциплін, таких як фізика або математика, Софія Русова пропонувала також переносити процес отримання знань у працю: «Праця йде обов'язково з усім математичним навчанням, вона його конкретизує й удосконалює» (Русова, 1923, с. 43).

Особливу увагу Софія Русова звертала на роль праці у вивченні і розумінні дітьми історії свого краю та країни, вихованні у них національної самоідентифікації. Софія Русова наголошувала, що тільки через самостійне переживання історії рідного краю, осмислення через працю, зникає небезпека необдуманого відтворення знань, коли інтерес до предмету замінюється формальною необхідністю. Через працю діти глибше зрозуміють не лише історію, але й сучасну культуру. «Таким чином сучасне культурне життя рідного краю стане перед ними не як щось викристалізоване, невідомо, як складене, але як жива, органічна, постійно йдуча наперед людська думка, для розвитку якої можна додати ще й свою власну думку, свою працю», - писала вона (Русова, 1923, с. 30).

У розробленні концепту праці як методу навчання, так званого «діяльного принципу» (Русова, 1923, с. 32), Софія Русова акцентувала увагу на чіткому розумінні того, як саме використовувати цей метод, аби він дав найкращі результати. Праця не має порушувати процес планування у навчанні. Вчитель, будучи взірцем для своїх учнів, має координувати їхню працю так, щоб заохотити їх до власної творчості, скоординувати працю в колективі, не порушуючи при цьому почуття індивідуальності кожної дитини. Вчитель має уважно слідкувати за результатами праці, знаходячи та виправляючи помилки, допущені учнями у роботі. Адже за результатами праці можна добре судити про те, наскільки точно був засвоєний учбовий матеріал. «Коли в голові уявлення ясні, тоді рука їх виявляє», - констатувала Софія Русова (Русова, 1923, с. 33).

Як приклад для наслідування педагог подавала досвід бельгійської школи Біерже, в якій учні спочатку спільно розробляють план роботи, встановлюють кінцеву мету, роблять розрахунок необхідних матеріальних ресурсів та встановлюють джерела їх отримання, проводять розподіл обов'язків. На переконання Софії Русової, у такій школі якнайкраще виховуються ініціативність, самостійність і здатність до гармонійного життя у колективі (Русова, 1923, с. 29)

Показово, що саме виховання гармонійної, освіченої, здатної до постійного самовдосконалення людини позиціонувалося Софією Русовою як головна мета діяльної школи. Учена-педагог

прагнула допомогти людям «скинути з себе ланцюги брутально-звір'ячих нахилів і перетворити себе на людину в повній красі сього слова» (Русова, 1918, с. 81). Діяльна школа мала розвинути в дітей вміння доводити поставлену задачу до кінця, бо «це виховує волю, і в цьому моральне значення праці» (Русова, 1924а, с. 90), вибудовувати товариські відносини, виховати самостійність, а також забезпечити належні умови для соціального розвитку особистості (Русова, 1924а, с. 52).

Висновки. Проведене дослідження дає підстави констатувати, що Софія Русова є одним із розробників діяльнісного підходу в навчанні, який наскрізною лінією має проходити через усі ланки освіти. В основу його реалізації учена-педагог поклала концепт праці як методу навчання, що став основоположним в умовах впровадження «діяльної» (трудової школи) у 1920-ті роки. Наразі ідеї Софії Русової можуть бути творчо використані в процесі розроблення практико-орієнтованих завдань для початкової освіти, впровадженні компетентнісного підходу за освітніми галузями НУШ, розроблення програм трудового виховання дітей дошкільного віку.

Дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Подальшого вивчення потребують ідеї Софії Русової щодо особливостей і шляхів формування у дітей дошкільного віку трудових навичок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Андрієнко І. М. Софія Русова – педагог просвітитель. *Педагогічна спадщина Софії Русової та сучасні проблеми реформування національної освіти в Україні (з нагоди 165-ї річниці від дня народження видатної просвітельки)* : матеріали V всеукр. наук.-практ. онлайн-конф., 18–19 лютого 2021 р., м. Умань / ред. З. М. Крамська. Умань, 2021. С. 234–236.
- Антипін Є. Б. Actualization of continuity in labor education of children of preschool and primary school age: Ukrainian context (1890-1917). *International Journal of Social and Educational Innovation*. 2016. Т. 3, №. 6. С. 49–56.
- Джус О. Софія Русова і розвиток українського позашкільля (до 20-річчя закону України «Про позашкільню освіту»). *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. № 5-6 (99–100). С. 225–235.
- Зеленська Л. Д., Саакова С. О. Нова українська школа – стан і перспективи. *Імідж сучасного*. 2019. № 1. С. 5–8.
- Зеленська Л. Педагогіка НУШ: Важливі аспекти програми. *ЛОГОС*. 2020. Вип. 3. С. 37–38.
- Іванюк Г. І., Антипін Є. Б. Адаптація ідей наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у педагогічній думці та практиці радянської доби (1919-1928). *Молодий вчений*. 2016. №11 (38). С. 436–440.
- Карнаух Л. П. Софія Русова про національне дошкільне виховання. *Педагогічна спадщина Софії Русової та сучасні проблеми реформування національної освіти в Україні (з нагоди 165-ї річниці від дня народження видатної просвітельки)* : матеріали V всеукр. наук.-практ. онлайн-конф., 18–19 лютого 2021 р., м. Умань / ред. З. М. Крамська. Умань, 2021. С. 71–73.
- Княжева І. А. Національне виховання дітей у педагогічному вимірі Софії Русової. *Педагогічна спадщина Софії Русової та сучасні проблеми реформування національної освіти в Україні (з нагоди 165-ї річниці від дня народження видатної просвітельки)* : матеріали V всеукр. наук.-практ. онлайн-конф., 18–19 лютого 2021 р., м. Умань / ред. З. М. Крамська. Умань, 2021. С. 74–75.
- Коваленко О. В. Концепція С. Русової та концепція нової української школи: ретроспективний аналіз. *Софія Русова – предтеча Нової української школи* : зб. наук. праць за матеріалами V всеукр. наук.-практ. конф. 25-26 лютого 2021р., м. Ріпки / за ред. І. В. Зайченко. Ріпки, 2021. С. 33–42.
- Любченко, І. І., Бондар, А. В. Софія Русова і початкова школа. *Педагогічна спадщина Софії Русової та сучасні проблеми реформування національної освіти в Україні (з нагоди 165-ї річниці від дня народження видатної просвітельки)* : матеріали V всеукр. наук.-практ. онлайн-конф., 18–19 лютого 2021 р., м. Умань / ред. З. М. Крамська. Умань, 2021. С. 130–131.
- Мазуренко С. Г. Трудове виховання в працях Софії Русової. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2011. Вип. 88. С. 118–120.
- Матюшинець Я. В. Софія Русова про роль соціального середовища для розвитку особистості дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. *Софія Русова – предтеча Нової української школи* : зб. наук. праць за матеріалами V всеукр. наук.-практ. конф. 25-26 лютого 2021р., м. Ріпки / за ред. І. В. Зайченко. Ріпки, 2021. С. 134–136.
- Пасічніченко А. В. Використання педагогічних ідей Софії Русової у процесі формування особистості дитини дошкільного віку. *Педагогічна спадщина Софії Русової та сучасні проблеми реформування національної освіти в Україні (з нагоди 165-ї річниці від дня народження видатної просвітельки)* : матеріали V всеукр. наук.-практ. онлайн-конф., 18–19 лютого 2021 р., м. Умань / ред. З. М. Крамська. Умань, 2021. С. 176–178.

- Русова С. Вибрані педагогічні твори. Київ : Основа, 1996. 304 с.
- Русова С. Нова школа соціального виховання. Катеринослав ; Ляйпціг : Укр. вид-во в Катеринославі, 1924а. 136 с. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=9308>
- Русова С. Теорія і практика дошкільного виховання. Прага : Укр. громад. вид. фонд, 1924b. 106 с. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=9311>
- Русова С. Ф. Єдина діяльна (трудова) школ. Катеринослав ; Ляйпціг : Укр. вид-во в Катеринославі, 1923. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=9306>
- Русова С. Ф. Позашкільна освіта: засоби її переведення : лекції, читані на позашкільному факультеті Київського педагогічного інституту. [Київ] : Дзвін : Укр. шк., [1918?]. 81 с. (Українська педагогічна бібліотека; № 14). URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=9309>
- Сіроштан О. П. Концепція національного виховання Софії Русової. *Педагогічна спадщина Софії Русової та сучасні проблеми реформування національної освіти в Україні (з нагоди 165-ї річниці від дня народження видатної просвітительки)* : матеріали V всеукр. наук.-практ. онлайн-конф., 18–19 лютого 2021 р., м. Умань / ред. З. М. Крамська. Умань, 2021. С. 379–382.
- Ткаченко Ю. Софія Русова та її внесок у вітчизняну педагогіку. *Дидаскал*. 2013. № 13. С. 349–352.
- Фещенко Г. В., Хоменко Л. В. Софія Русова та її погляди на українську національну школу. *Педагогічна спадщина Софії Русової та сучасні проблеми реформування національної освіти в Україні (з нагоди 165-ї річниці від дня народження видатної просвітительки)* : матеріали V всеукр. наук.-практ. онлайн-конф., 18–19 лютого 2021 р., м. Умань / ред. З. М. Крамська. Умань, 2021. С. 200–204.
- Юркова Т. Ф., Михейченков М. М. Місце концепції національної школи в педагогічному доробку Софії Русової. *Innovations and prospects of world science : The 2nd International scientific and practical conference, October 6–8, 2021., Canada*. 2021. С. 359–362.
- Chepil M. The Problem of Child Rearing in Sofia Rusova's Pedagogical Concept. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska University*, Lublin, 2016. Vol. XXIX, 2. P. 111–120.
- Kyuanovska L. Die Vielfalt der musikpädagogischen Konzeptionen in der sowjetischen Ukraine in den 1920er und 1930er Jahren. *Ars Inter Culturas*. 2020. №. 9. S. 127–140.
- Motuz V. K. The modern look at the historiographic works of Ukrainian scientists regarding the history of Sophia Rusova's activities during the Ukrainian revolution of 1917-1921. *International scientific and practical conference, May 28–29, 2021. Wloclawek*, 2021. P. 26–29.

REFERENCES

- Andriienko, I. M. (2021). Sofiia Rusova – pedahoh prosvitytel [Sofia Rusova is an educator]. In Z. M. Kramska (Ed.), *Pedahohichna spadshchyna Sofii Rusovoi ta suchasni problemy reformuvannia natsionalnoi osvity v Ukraini (z nahody 165-i richnytsi vid dnia narodzhennia vydatnoi prosvitytelky) [Modern tendencies of professional training of future specialists in physical education and sports Pedagogical heritage of Sofia Rusova and modern problems of reforming national education in Ukraine (on the occasion of the 165th anniversary of the birth of the outstanding educator)] : Proceedings of the Conference* (pp. 234-236). Uman [in Ukrainian].
- Antypin, E. B. (2016) Actualization of continuity in labor education of children of preschool and primary school age: Ukrainian context (1890-1917). *International Journal of Social and Educational Innovation*, 3 (6), 49-56.
- Antypin, Ye. B. (2016). *Actualization of continuity in labor education of children of preschool and primary school age: Ukrainian context (1890-1917)*.
- Chepil, M. (2016). The Problem of Child Rearing in Sofia Rusova's Pedagogical Concept. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska University* (Vol. XXIX (2), 111-120). Lublin.
- Dzhus, O. (2020). Sofiia Rusova i rozvytok ukrainskoho pozashkillia (do 20-richchia zakonu Ukrainy «Pro pozashkilnu osvitu») [Sophia Rusova and the development of Ukrainian extracurricular activities (to the 20th anniversary of the Law of Ukraine "On Extracurricular Education")]. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 5-6 (99-100), 225-235 [in Ukrainian].
- Feshchenko, H. V., & Khomenko, L. V. (2021). Sofiia Rusova ta yii pohliady na ukrainsku natsionalnu shkolu [Sofia Rusova and her views on the Ukrainian national school]. In Z. M. Kramska (Ed.), *Pedahohichna spadshchyna Sofii Rusovoi ta suchasni problemy reformuvannia natsionalnoi osvity v Ukraini (z nahody 165-i richnytsi vid dnia narodzhennia vydatnoi prosvitytelky) [Modern tendencies of professional training of future specialists in physical education and sports Pedagogical heritage of Sofia Rusova and modern problems of reforming national education in Ukraine (on the occasion of the 165th anniversary of the birth of the outstanding educator)] : Proceedings of the Conference* (pp. 200-204). Uman [in Ukrainian].
- Ivaniuk, H. I., Antypin, Ye. B. (2016). Adaptatsiia idei nastupnosti trudovoho vykhovannia ditei doshkilnoho ta molodshoho shkilnoho viku u pedahohichnii dumtsi ta praktytsi radianskoi doby (1919-1928) [Adaptation of ideas of continuity of labor education of children of preschool and primary school age in pedagogical thought and practice of the Soviet era (1919-1928)]. *Young scientist*, 11 (38), 436-440 [in Ukrainian].

- Karnaukh, L. P. (2021). Sofiia Rusova pro natsionalne doshkilne vykhovannia [Sophia Rusova on national preschool education]. In Z. M. Kramaska (Ed.), *Pedahohichna spadshchyna Sofii Rusovoi ta suchasni problemy reformuvannia natsionalnoi osvity v Ukraini (z nahody 165-i richnytsi vid dnia narodzhennia vydatnoi prosvitytelky) [Modern tendencies of professional training of future specialists in physical education and sports Pedagogical heritage of Sofia Rusova and modern problems of reforming national education in Ukraine (on the occasion of the 165th anniversary of the birth of the outstanding educator)] : Proceedings of the Conference* (pp. 71-73). Uman [in Ukrainian].
- Kniazheva, I. A. (2021). Natsionalne vykhovannia ditei u pedahohichnomu vymiri Sofii Rusovoi [Sophia Rusova on national preschool education]. In Z. M. Kramaska (Ed.), *Pedahohichna spadshchyna Sofii Rusovoi ta suchasni problemy reformuvannia natsionalnoi osvity v Ukraini (z nahody 165-i richnytsi vid dnia narodzhennia vydatnoi prosvitytelky) [Modern tendencies of professional training of future specialists in physical education and sports Pedagogical heritage of Sofia Rusova and modern problems of reforming national education in Ukraine (on the occasion of the 165th anniversary of the birth of the outstanding educator)] : Proceedings of the Conference* (pp. 74-75). Uman [in Ukrainian].
- Kovalenko, O. V. (2021). Kontseptsiiia S. Rusovoi ta kontseptsiiia novoi ukrainskoi shkoly: retrospektyvnyi analiz [The concept of S. Rusova and the concept of the new Ukrainian school: retrospective analysis]. In I. V. Zaichenko (Ed.), *Sofiia Rusova – predtecha Novoi ukrainskoi shkoly [Sophia Rusova - forerunner of the New Ukrainian School] : Proceeding of the Scientific Conference* (pp. 32-42). Ripky [in Ukrainian].
- Kyryanovska, L. (2020). Die Vielfalt der musikpädagogischen Konzeptionen in der sowjetischen Ukraine in den 1920er und 1930er Jahren. *Ars Inter Culturas*, 9, 127-140.
- Liubchenko, I. I., & Bondar, A. V. (2021). Sofiia Rusova i pochatkova shkola [Sophia Rusova and elementary school]. In Z. M. Kramaska (Ed.), *Pedahohichna spadshchyna Sofii Rusovoi ta suchasni problemy reformuvannia natsionalnoi osvity v Ukraini (z nahody 165-i richnytsi vid dnia narodzhennia vydatnoi prosvitytelky) [Modern tendencies of professional training of future specialists in physical education and sports Pedagogical heritage of Sofia Rusova and modern problems of reforming national education in Ukraine (on the occasion of the 165th anniversary of the birth of the outstanding educator)] : Proceedings of the Conference* (pp. 130-131). Uman [in Ukrainian].
- Matiushynets, Ya. V. (2021). Sofiia Rusova pro rol sotsialnoho seredovyscha dlia rozvytku osobystosti ditei doshkilnoho ta molodshoho shkilnoho viku [Sophia Rusova on the role of the social environment for the development of the personality of children of preschool and primary school age]. In I. V. Zaichenko (Ed.), *Sofiia Rusova – predtecha Novoi ukrainskoi shkoly [Sophia Rusova - forerunner of the New Ukrainian School]: Proceeding of the Scientific Conference* (pp. 134-136). Ripky [in Ukrainian].
- Mazurenko, S. H. (2011). Trudove vykhovannia v pratsiakh Sofii Rusovoi [Labor education in the works of Sophia Rusova]. *Bulletin of the T. H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium. Pedagogical Sciences*, 88, 118-120 [in Ukrainian].
- Motuz, V. K. (2021). The modern look at the historiographic works of Ukrainian scientists regarding the history of Sophia Rusova's activities during the Ukrainian revolution of 1917-1921. *International scientific and practical conference*, May 28–29 (p. 26-29). Wloclawek.
- Pasichnichenko, A. V. (2021). Vykorystannia pedahohichnykh idei Sofii Rusovoi u protsesi formuvannia osobystosti dytyny doshkilnoho viku [The use of pedagogical ideas of Sophia Rusova in the process of forming the personality of a preschool child]. In Z. M. Kramaska (Ed.), *Pedahohichna spadshchyna Sofii Rusovoi ta suchasni problemy reformuvannia natsionalnoi osvity v Ukraini (z nahody 165-i richnytsi vid dnia narodzhennia vydatnoi prosvitytelky) [Modern tendencies of professional training of future specialists in physical education and sports Pedagogical heritage of Sofia Rusova and modern problems of reforming national education in Ukraine (on the occasion of the 165th anniversary of the birth of the outstanding educator)] : Proceedings of the Conference* (pp. 176-178). Uman [in Ukrainian].
- Rusova, S. (1924a). *Nova shkola sotsialnoho vykhovannia [New school of social education]*. Katerynoslav; Liaiptsih: Ukr. vyd-vo v Katerynoslavi. Retrived from <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=9308> [in Ukrainian].
- Rusova, S. (1924b). *Teoriia i praktyka doshkilnoho vykhovannia [Theory and practice of preschool education]*. Retrived from <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=9311>
- Rusova, S. (1996). *Vybriani pedahohichni tvory [Selected pedagogical works]*. Kyiv: Osnova [in Ukrainian].
- Rusova, S. F. (1918?). *Pozashkilna osvita: zasoby yii perevedennia : leksii, chytani na pozashkilnomu fakulteti Kyivskoho pedahohichnoho instytutu [Extracurricular education: means of its translation: lectures given at the extracurricular faculty of the Kyiv Pedagogical Institute]*. [Kyiv]: Dzvin: Ukr. shk. Retrived from <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=9309>
- Rusova, S. F. (1923). *Yedyna diialna (trudova) shkol [The only active (labor) schools]*. Katerynoslav; Liaiptsih: Ukr. vyd-vo v Katerynoslavi. Retrived from <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=9306>

- Siroshtan, O. P. (2021). Kontsepsiia natsionalnoho vykhovannia Sofii Rusovoi [The concept of national education of Sofia Rusova]. In Z. M. Kramska (Ed.), *Pedahohichna spadshchyna Sofii Rusovoi ta suchasni problemy reformuvannia natsionalnoi osvity v Ukraini (z nahody 165-i richnytsi vid dnia narodzhennia vydatnoi prosvitytelky) [Modern tendencies of professional training of future specialists in physical education and sports Pedagogical heritage of Sofia Rusova and modern problems of reforming national education in Ukraine (on the occasion of the 165th anniversary of the birth of the outstanding educator)] : Proceedings of the Conference* (pp. 379-382). Uman [in Ukrainian].
- Tkachenko, Yu. (2013). Sofii Rusova ta yii vnesok u vitchyznianu pedahohiku [Sophia Rusova and her contribution to domestic pedagogy]. *Didaskal*, 13, 349-352 [in Ukrainian].
- Yurkova, T. F., & Mykheichenkov, M. M. (2021). Mistse kontseptsii natsionalnoi shkoly v pedahohichnomu dorobku Sofii Rusovoi [The place of the concept of the national school in the pedagogical work of Sofia Rusova]. In *Innovations and prospects of world science : The 2nd International scientific and practical conference, October 6-8*. (pp. 359-362). Canada.
- Zelenska, L. (2020). Pedahohika NUSh: Vazhlyvi aspekty prohramy [NUS pedagogy: Important aspects of the program]. *ЛЮДИ*, 3, 37-38 [in Ukrainian].
- Zelenska, L. D., & Saakova, S.O. (2019). Nova ukrainska shkola – stan i perspektyvy [New Ukrainian school - state and prospects]. *Image of the Modern Pedagogue*, 1, 5-8 [in Ukrainian].

LYUDMILA ZELENSKA,

OLENA KOSTENKO

THE CONCEPT OF LABOUR BY SOPHIA RUSOVA AND THE WAYS OF IST REALIZATION IN THE SYSTEM 'PRESCHOOL ESTABLISHMENT – THE SCHOOL OF DOING'

Annotation. In the context of metamorphoses that the state of Ukraine and the Ukrainian school go through, it is expedient to study and retrospectively analyse pedagogical thought of a specific historical period in order to find answers and form mature solutions to complex issues that arise in modern conditions. Due to certain similarity of historical circumstances, theoretical works and practical realization of ideas of Ukrainian pedagogues from the begin of the XXth century have deep potential as an ideological-inspiring source for contemporaneity. Based on the study of original sources using the comparative theoretical analysis and analytical generalization, the article summarizes the leading ideas of Sophia Rusova on the ways of implementing the concept of labour (activity method of teaching) in the system of preschool institutions and active (labor) school in the 20s of the XXth century. Recommendations for the use of this method are specified, taking into account the age of children and the specifics of the school subjects. Based on the analysis of Sophia Rusova's works ("New School of Social Education", "Theory and Practice of Preschool Education", "Unified Active (Labor) School", "Extracurricular Education"), the advantages of the labour method, its potential for the formation and development of the child's personality has been investigated. The connection of Sofia Rusova's ideas with the classical European pedagogical thought and practical application of such educational concepts in the European countries is traced. Emphasis is placed on the agreement of Sofia Rusova's ideas on the advantages of the activity method of teaching with the task of reforming the national education system in Ukraine at the beginning of the XXIst century.

Keywords: *work; concept of work; preschool institution; labor ("diyalna") school; Sophia Rusova; beginning of the XXth century.*